

Amálthea

**Předškolní klub Amálka
příručka dobré praxe**

Spolupráce s rodiči dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí

Autor Aleš Jirásek a kolektiv

OBSAH

Úvod	1
Význam spolupráce mateřské školy s rodinou	2
Problematika sociálního znevýhodnění	3
Rodinné prostředí sociálně znevýhodněných dětí.....	5
Výchova v sociálně znevýhodněných rodinách	6
Jazyková bariéra	7
Absence předškolního vzdělávání.....	8
Vliv sociálně znevýhodněného prostředí na vzdělávání dítěte.....	11
Spolupráce s rodinou dítěte	12
Základní principy efektivní spolupráce mateřské školy s rodiči.....	12
Respektující a partnerský přístup	12
Individualizovaný přístup.....	13
Pravidelnost a srozumitelnost komunikace	13
Důraz na plnění základních povinností.....	14
Formy spolupráce rodiny a školy.....	15
Kontakt s rodiči před zahájením docházky	15
Pravidelný kontakt s rodiči při příchodu a odchodu dítěte ze školky.....	16
Konzultace s rodičem	16
Návštěva pedagoga v rodině	17
Zapojení rodičů do aktivit mateřské školy	18
Vzdělávací aktivity pro rodiče.....	19
Písemné formy komunikace učitele s rodiči dětí	19
Překážky efektivní spolupráce s rodiči.....	21
1. Přístup rodičů ke vzdělávání.....	21
Zlepšení rodičovských kompetencí s důrazem na rozvoj dítěte a jeho vzdělání	22
Opatření pro aktivní zapojení rodičů do předškolního vzdělávání dítěte.....	22
2. Obavy rodičů	23
3. Nevyřčená očekávání.....	24
4. Vzájemná nedorozumění	24
5. Zahlcení rodičů informacemi	26
6. Problémy spojené se sociálním znevýhodněním.....	26
7. Předsudky a stereotypy	26
8. Problémy s pravidelností docházky do mateřské školy.....	27
9. Neplacení školného a dalších poplatků spojených s docházkou do MŠ ..	28
10. Jazykové kompetence rodičů.....	29
11. Připravenost mateřských škol a pedagogických pracovníků	29
Závěr.....	31
Použitá literatura	32

ÚVOD

V ruce držíte publikaci, která je určena především učitelům mateřských škol a pracovníkům neziskových organizací nebo jiných institucí, kteří mají zájem dozvědět se o možnostech a způsobech komunikace s rodiči předškolních dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí.

V současnosti je v oblasti vzdělávání kladen velký důraz na začleňování dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. V souvislosti s tím je vytvářen tlak na mateřské školy, aby se otevíraly dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí. Péče o tyto děti na poli předškolního vzdělávání má však velké rezervy. Učitelé mateřských škol musí čelit mnoha novým situacím a otázkám, na které mnohdy nejsou připraveni. Je to především z důvodu neznalosti prostředí sociálního znevýhodnění a jeho vlivu na rozvoj dítěte, které v tomto prostředí vyrůstá. Další překážkou je absence zkušeností a metodik práce s těmito dětmi a jejich rodiči. Z těchto důvodů se prozatím příliš nedaří navazovat hlubší spolupráci s rodiči a nezřídka dochází mezi učiteli a rodiči k nedorozuměním a konfliktům, které ve svém důsledku vedou k ukončování docházky těchto dětí do MŠ.

Domníváme se, že právě podpora učitelů při komunikaci s rodiči je pro efektivitu předškolního vzdělávání těchto dětí nezbytná. Naší snahou je poskytnout pedagogům mateřských škol nástroj, který jim může pomoci při řešení mnohdy náročných situací v oblasti spolupráce a možné podpory rodičů sociálně znevýhodněných dětí. Za tímto účelem jsme vytvořili tuto příručku, která obsahuje seznámení s prostředím sociálního znevýhodnění a problémy, se kterými se děti i rodiče z tohoto prostředí setkávají. Dále uvádíme několik doporučení, kterými se učitelé mohou inspirovat při komunikaci s rodiči sociálně znevýhodněných dětí, aby byl vztah s nimi co nejvíce konstruktivní. V textu vycházíme z praktických zkušeností z práce s rodiči dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, kteří docházeli nebo docházejí do Předškolního klubu Amálka v Chrudimi.

Uvědomujeme si, že tato doporučení nejsou jistě vyčerpávající. Doufáme však, že pedagogům mateřských škol pomohou srozumitelnou a zajímavou formou přiblížit problémy, se kterými se tyto rodiny potýkají, a zároveň předat informace, jak s nimi spolupracovat a podporovat je při rozvoji a vzdělávání svých dětí. Snad publikace splní svůj úkol.

Přejeme vám příjemné čtení!

VÝZNAM SPOLUPRÁCE MATEŘSKÉ ŠKOLY S RODINOU

Organizace Amalthea má dlouhodobé zkušenosti s prací s rodinami ze sociálně znevýhodněného prostředí. V rámci Předškolního klubu Amálka se věnujeme předškolnímu vzdělávání dětí pocházejících z tohoto prostředí. Klademe důraz na význam předškolního vzdělávání a podporu rovných příležitostí těchto dětí ve vzdělávání. Diskuzí nad tématem inkluzivního vzdělávání chceme iniciovat změny, které povedou k otevření veřejných vzdělávacích institucí pro všechny děti. Prostřednictvím aktivit, které jsou cílené na děti, jejich rodiče, ale i na běžné mateřské školy a další instituce působící v předškolním vzdělávání, chceme podporovat myšlenky inkluzivního vzdělávání tak, aby všechny děti měly šanci zažít úspěch v běžných školách.

Proč vlastně klademe takový důraz na vytvoření fungující spolupráce mateřských škol s rodinami dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí?

Období předškolního věku je z pohledu vývoje člověka velmi významné. V tomto období se dítě vyvíjí nejrychleji a také se nejrychleji učí. Důležitým mezníkem v životě dítěte se stává vstup do mateřské školy a s tím spojené předškolní vzdělávání, které podporuje rozvoj osobnosti dítěte, podílí se na jeho zdravém tělesném, citovém a rozumovém rozvoji. Dále přispívá k osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Účast dětí v předškolním vzdělávání napomáhá vyrovnávat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do první třídy základní školy a vytváří základní stavební kámen pro další vzdělávací dráhu každého dítěte. Je tedy jedním z hlavních předpokladů pro úspěšný start dítěte na základní škole. Právě kvalitní předškolní vzdělávání je klíčové pro odstranění překážek vzdělávání dětí ohrožených školním neúspěchem z důvodu sociálního znevýhodnění.

Na základě našich zkušeností se domníváme, že jednou ze zásadních překážek ve vzdělávání sociálně znevýhodněných dětí je fakt, že tyto děti se velmi často neúčastní žádného předškolního vzdělávání. To potvrzují i studie, ze kterých vyplývá, že děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, které prošly předškolní přípravou v mateřských školách, mají při přechodu do základní školy větší vzdělávací šance než ty, které touto přípravou neprošly. Vzdělávací systém v České republice vykazuje charakteristiky přílišné závislosti úspěchu dětí na jejich rodinném zázemí.¹ Rodinné prostředí zásadním způsobem ovlivňuje školní úspěšnost dětí, které v tomto prostředí vyrůstají. Socioekonomický status rodiny je významným faktorem ovlivňujícím dosažené vzdělání. Současný školský systém je totiž nastaven tak,

¹ Mezinárodní studie PISA 2000 (Programme for International Student Assessment Program pro mezinárodní hodnocení žáků při OECD) se věnovala vlivu rodinného zázemí a socioekonomického statusu na studijní výsledky. V tomto mezinárodním srovnání vykazovala Česká republika jednu z nejvyšších souvislostí mezi socioekonomickým statutem žáků a jejich špatnou funkční gramotností.

že pokud rodič nefunguje dobře, dítě ve škole selhává. Na tento stav asi nejvíce doplácí právě děti vyrůstající v sociálně znevýhodněném prostředí.

Předškolní vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí a úzká spolupráce s jejich rodiči jsou klíčovou kombinací, bez které není možné situaci těchto dětí zlepšit. Jsme přesvědčeni, že bez spolupráce s rodinou je možné dosáhnout v oblasti zvyšování úspěšnosti sociálně znevýhodněných dětí ve vzdělávání jen omezených výsledků. Má-li být práce učitelů v mateřských školách efektivní, je třeba v otázkách výchovy a vzdělávání dítěte rozvíjet vzájemnou spolupráci a podporu mezi učitelem a rodinou dítěte.

PROBLEMATIKA SOCIÁLNÍHO ZNEVÝHODNĚNÍ

Jak už z názvu publikace vyplývá, zabýváme se problematikou vzdělávání dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí. Tento pojem je v současnosti velice často používán, ale jen málokdo je schopen srozumitelně vysvětlit, co znamená. Koncept sociálního znevýhodnění popisuje různé oblasti problémů – oblast sociální, kulturní, ekonomickou, prostorovou, symbolickou či politickou.² Ne vždy jsou lidé se sociálním vyloučením postiženi ve všech z těchto oblastí a mezi jednotlivými sociálně znevýhodněnými rodinami jsou velké rozdíly. Tyto oblasti znevýhodnění jsou vzájemně provázané a často jedna podmiňuje druhou.

Ve školském zákoně je pojem „sociálně znevýhodněné prostředí“ legislativně vymezen jako „rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožené sociálně patologickými jevy“.³ Toto vymezení sociálního znevýhodnění zní opět poněkud nejasně. V rámci této publikace za sociální znevýhodnění považujeme „stav, kdy dítě v důsledku dlouhodobého života v prostředí, jež je charakteristické nízkým socioekonomickým statusem, silnou přítomností vlivů rizikových pro jeho vývoj, prvky sociokulturní odlišnosti, případně kombinací těchto jevů, nemá dostatečně rozvinuté kompetence pro adekvátní naplnění svého potenciálu v rámci vzdělávacího procesu.“⁴ Mezi ukazatele znevýhodnění patří například chudoba, nezaměstnanost, vzdělanostní úroveň, zdravotní stav, životní styl, životní podmínky a úroveň bydlení.

Ačkoli se sociální znevýhodnění může týkat nejrůznějších jedinců a skupin obyvatelstva, v našich podmínkách je nejčastěji ztotožňováno s romským etni-

² Různé aspekty sociálního vyloučení jsou podrobně popsány v publikaci Bedekr sociálním znevýhodněním pro učitele mateřské školy.

³ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, § 16, odstavec 4.

⁴ ZÍKOVÁ, T., JAKOUBEK, M., JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, L., PETRA, M., STROHSOVÁ, K., ZDENĚK, S., ADĚLA, L. Bedekr sociálním znevýhodněním pro učitele mateřské školy. 2011., ISBN: 978-80-261-0052-2. Dostupné na: <http://www.cerop.cz/docs/2011-bedekr-ms.pdf>

kem.⁵ Podstatná část veřejnosti v ČR tak vnímá sociální znevýhodnění výhradně jako problém Romů, jako důsledek jakési „romské mentality“, nikoliv jako problém přítomnosti extrémně chudých a vyloučených vrstev obyvatelstva. Sociální problémy jsou tak často vnímány jako intelektová nedostatečnost spojená s příslušností k romskému etniku. Tento způsob uvažování je však často založený na předsudcích, nepravdivých a zkreslených informacích. Měli bychom se však vyvarovat toho, aby etnický aspekt byl směřován s aspektem sociálním, aby bylo k dětem a jejich rodičům přistupováno na základě těchto stereotypních zjednodušení. Chápat problematiku sociálního znevýhodnění jako „romskou otázku“ je zcela chybné. Takovýto přístup jen přispívá ke stigmatizaci těch, kteří se ocitli v sociálně znevýhodněném prostředí, a k upevňování falešné představy o existenci etnicky odlišné problémové skupiny obyvatelstva. Je proto nezbytné vyvarovat se jakýchkoli zobecňujících modelů, neboť rozdíly mezi rodinami a jejich životními styly i obtížemi u jednotlivých dětí mohou být veliké.

Chceme proto hned na začátku zdůraznit, že ne všichni Romové v ČR žijí v prostředí sociálního znevýhodnění a ne každý, kdo žije v podmínkách sociálního znevýhodnění, je Rom. Tyto rodiny žijí ve špatné ekonomické situaci nezávisle na kulturní či etnické příslušnosti. Romské etnikum není homogenní a stejně jako v rámci českého etnika jsou v něm zastoupeny všechny druhy osobností, sociální vrstev a životních strategií. Budeme-li tedy v textu používat termín „dítě“ či „rodič“, budeme mít na mysli výhradně dítě, které je dlouhodobě vystaveno negativním vlivům sociálně znevýhodňujícího prostředí, nikoli automaticky romské dítě či romského rodiče. K etnickému aspektu přihlížíme pouze tam, kde je tento aspekt relevantní.

---

⁵ I další pojmy jako „nepřizpůsobiví“ či „sociálně vyloučení“ bývají ve veřejném diskurzu jen zástupnými pojmy pro Romy.

RODINNÉ PROSTŘEDÍ SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÝCH DĚTÍ

V následující části textu se pokusíme stručně představit životní styl a problémy, které s sebou život v sociálně znevýhodněném prostředí přináší. Důsledky života v sociálním vyloučení dopadají nejvíce právě na děti žijící v těchto rodinách. Z tohoto důvodu se domníváme, že porozumění a bližší poznání prostředí, ve kterém děti vyrůstají, je pro učitele velice důležité, neboť umožňuje poznat dopady života v takovém prostředí na vývoj dítěte a pochopit příčiny selhávání těchto dětí ve vzdělávání.

Rodina hraje nezastupitelnou roli při výchově dítěte. Je totiž základním a přirozeným prostředím, v němž dítě přejímá prvotní modely lidského chování, a rodiče jsou prvními a nejdůležitějšími učiteli v životě dětí. To, jak bude probíhat vývoj a celkový rozvoj dítěte, zásadním způsobem ovlivňují nejen způsob výchovy, ale veškeré dění v rodině, vztahy, chování a způsoby komunikace, se kterými se dítě setkává. Sociálně znevýhodněné děti však mají jiné zkušenosti a rodiče jim předávají jiné spektrum znalostí, dovedností a modelů chování, než je tomu v běžných rodinách. Tyto děti přejímají modely chování a životní styl rodičů, čímž se reprodukuje socioekonomická situace a sociální status v další generaci.

Životní styl obyvatel sociálně znevýhodněného prostředí je v mnoha aspektech specifický a odlišný od života v socioekonomicky lépe postavených vrstvách společnosti. Tyto rodiny se potýkají s nevyhovujícím bydlením,⁶ nízkými příjmy či nezaměstnaností a zadlužeností. Jsou orientovány spíše na přítomnost a volí krátkodobé životní strategie uspokojující jejich základní a každodenní životní potřeby. V rodinách je vyšší výskyt sociálně-patologických jevů, které mají významný vliv na rodičovskou péči a vývoj dětí, které v těchto podmínkách vyrůstají. Tito lidé neumí nebo ani nemají možnost aktuálně zlepšit svou sociální situaci, a to ani s dlouhodobým výhledem do dalších generací. Děti ve svém okolí nevidí žádné pozitivní vzory, žádné úspěchy a v důsledku toho jsou ohrožené převzetím stejného životního stylu, jako mají jejich rodiče.

---

⁶ Byty, ve kterých rodiny bydlí, jsou zpravidla velmi malé, nevybavené a v nevyhovujícím stavu. Velice často tyto rodiny žijí na ubytovnách, kde celá rodina žije pohromadě v jedné či dvou místnostech. Sociální zařízení jsou většinou společná na chodbě, někdy i pro celé patro.

VÝCHOVA V SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÝCH RODINÁCH

Způsoby výchovy v sociálně vyloučených rodinách jsou specifické. Rodiče sociálně znevýhodněných dětí nemají dostatečný sociální kapitál – ve smyslu vzdělání, kvalifikace, stability vztahů atd. Často sami vyrostli v nepodněných podmínkách a i přes svoji snahu dětem zabezpečit lepší život mají snížené rodičovské schopnosti a dovednosti. Při výchově dětí neuplatňují, často ani neznají, některé principy, na kterých je vystavěn vzdělávací systém a které se mohou zdát většinové společnosti přirozené. Výchova je více intuitivní, bez odborných znalostí, vědomostí. Je zaměřena spíše na zvládnutí praktického života.

V malých bytech, ve kterých tyto rodiny často žijí, často schází vybavení, které je pro běžnou rodinu samozřejmé, jako např. pracovní stůl, dětské židličky, lampička, knihovna plná knížek, počítač či tablet. Nemluvě o školních pomůckách, jako jsou pastelky, papír, nůžky, pravítko atd. V domácnosti bývá po celý den puštěná televize nebo přicházejí návštěvy. Dítě nemá ani prostor, kde by si mohlo v klidu hrát. Děti nemají dostatek soukromí, musí se přizpůsobovat řádu dospělých a jsou zvyklí před dětmi všechno říkat. Děti se tak účastní rozhovorů a situací, kterých by měly být spíše ušetřeny. Z chování a jednání rodičů se nápodobou učí mnoho negativního a kopírují nevhodné způsoby chování, které znají z rodiny.

Hranice ve výchově bývají v těchto rodinách vymezovány instinktivně, impulzivně a nesystematicky. Rodiče se často přizpůsobují potřebám a přáním svých dětí i v situacích, kdy to není vhodné. Svým dětem tak často dávají to, po čem zrovna touží, bez jakýchkoliv omezení či odkládání. V praxi to vypadá tak, že dítě jí, když má hlad, spí, kdy se mu chce, vstává, až se probudí, a mluví, kdykoli má potřebu. V důsledku této „lásky“ je však kladen malý důraz na dodržování pravidel a často není po dítěti vyžadováno plnění povinností (uklizení hraček, vstávání do školky atd.). Pokud jsou děti trestány, jde převážně o tresty fyzické, které jsou nepromyšlené a bez výchovného cíle. Děti nejsou naučené řádu a koncentrované činnosti, nerozvíjí se u nich vědomí individuální odpovědnosti za sebe sama a za své činy. Rodinná výchova nedává dítěti takový základ, který je ve školách u dětí předpokládán. Škola je prostředím s přesnými pravidly a není možné do ní přicházet libovolně, a chovat se, jak se dětem zlíbí. Vlivem této výchovy jsou sociálně znevýhodněné děti mnohdy vnímány jako drzé, nevychované či hloupé. Vzniká tak řada nedorozumění, která se mohou časem ještě více prohlubovat.

Život dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí ovlivňuje také odlišné pojetí času v těchto rodinách. Výchova je poznamenána neplánovitostí, absencí pravidelnosti, dezorganizací a slabou motivací k překonávání překážek. Čas v těchto rodinách zpravidla nehraje roli organizačního prvku.⁷ Program dětí je neplánovaný a nestrukturovaný. V rodině nejsou zavedeny každodenní rituály,

---

⁷ V rodinách často chybí kalendář či hodiny.

kteří učí děti pravidelnosti (např. pravidelná snídaně, svačina přichystaná rodiči, včasný odchod do postele či čtení pohádek před spaním). Děti tak nejsou vedeny ke konání činností v pravidelných intervalech a získávají nesprávné návyky v režimu dne.

V oblasti intelektového vývoje je dětem poskytována malá míra stimulace. V sociálně znevýhodněných rodinách chybí předškolní vzdělávání formou společného čtení z knížek, poznávání barev, tvarů či zvířátek nebo rozvíjení schopností formou stolních her. Tyto děti se nesetkávají s didaktickými hračkami a dalšími pomůckami, které by přirozeně rozvíjely jejich zrakové a sluchové vnímání, prostorovou a časovou orientaci, tedy dovednosti umožňující poznávat svět jako celek. Děti často neumí zacházet s psacími potřebami, rodiče s nimi nečtou pohádky, neučí je hrát hry. Není u nich cíleně rozvíjena ani jemná motorika. Často se stává, že nikdy nedrželo v ruce tužku, nevystříhovalo nůžkami. Právě tyto „běžné“ aktivity však výrazně ovlivňují dítě v jeho schopnostech učení, soustředění a chápání souvislostí.

JAZYKOVÁ BARIÉRA

Velkým problémem je nedostatečná jazyková stimulace v těchto rodinách. Děti nejsou vedeny k rozvoji řeči, mají často malou slovní zásobu, špatnou výslovnost a slabé vyjadřovací schopnosti, přesto však nenavštěvují logopedického odborníka.

Problémy v rozvoji řečových schopností mají především děti z romských rodin. Důvodem je jazyková bariéra, která je zapříčiněna nedostatečným osvojením češtiny, neboť v rodinách se mluví romsky nebo romským etnolektem češtiny, respektive slovenštiny. Jejich znalost českého jazyka je pouze bazální. Romské děti často neovládají dobře jak jazyk český, tak jazyk romský. Z romštiny ovládají jen pár frází. Česky se sice domluví, používají však různé vazby a slova z romštiny. Romské děti používají omezený jazykový kód, který jim brání v pochopení zadání učitele a způsobuje nesprávné vyjadřování (např.: „Maminka mě nosí do školy.“, „Já tomu nechápu.“, „Kam jsou pastelky?“). Jejich řeč nikdo neopravuje. Z těchto důvodů mívají romské děti malou slovní zásobu, problémy s abstraktními pojmy a představivostí a špatné vyjadřovací schopnosti, neznají názvy některých věcí a jevů, nerozumí významu mnohých slov, které pak učitelky v první třídě běžně používají.⁸

---

⁸ Více k problematice jazykové bariéry v článku Romský etnolekt češtiny – jak překonávat jazykovou bariéru u dítěte. Dostupné na: <http://www.majinato.cz/pdf/11-romsky-etnolekt-cestiny-jak-prekonavat-jazykovou-barieru.pdf>

ABSENCE PŘEDŠKOLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Zásadním problémem je, že děti vyrůstající v podmínkách sociálního znevýhodnění velmi často nedochází do mateřské školy.⁹ Neúčastní se tak žádného systematického předškolního vzdělávání, kde by získaly určité zkušenosti ze života v kolektivu stejně starých dětí.

MEZI NEJČASTĚJŠÍ PŘÍČINY PATŘÍ:

- **Nedostatek informací o předškolním vzdělávání a nedocení jeho významu**

Z našich zkušeností vyplývá, že se rodiče dostatečně neorientují v problematice předškolního vzdělávání. Nerozumí významu předškolního vzdělávání na vývoj dítěte ani vlivu, jaký může mít docházka do mateřské školy na vývoj dítěte. Mateřskou školu často chápou jen jako místo na „hlídání dětí“ a neuvědomují si, že se zde systematicky pracuje na rozvoji vědomostí a dovedností dítěte, které bude potřebovat u zápisu a v dalším vzdělávání na základní škole. V důsledku toho rodiče nevidí důvod pro docházku dítěte do mateřské školy.

- **Obavy rodičů**

Za nedocházením dětí do mateřských škol mnohdy nestojí nezáměr o předškolní vzdělávání, ale spíše neznalost, nedůvěra a obavy rodičů, které vyplývají z neznalosti prostředí mateřských škol a neporozumění způsobům práce s dětmi. I přesto, že mateřské školy na svých webových stránkách zveřejňují informace o programu, způsobech výuky, termínech dnů otevřených dveří či zápisů, rodiče ze sociálně znevýhodněného prostředí tohoto informačního kanálu téměř vůbec nevyužívají.¹⁰ Zdrojem informací o mateřských školách tak bývá především širší rodina, přátelé či vlastní (často negativní) zkušenosti. V důsledku takto omezeného informačního kanálu dochází k šíření omezených a často mylných informací o konkrétních mateřských školách či předškolním vzdělávání obecně. Na základě těchto informací mají rodiče obavy nechat své dítě po velkou část dne v péči někoho „cizího“.

Většina rodičů se neorientuje v tom, jaké mateřské školy se v okolí jejich bydliště nalézají nebo jak do nich mohou své děti přihlásit. Neví kdy a jak probíhají zápisy, jakou formou probíhá výuka, co vše se děti ve školce učí, jakým způsobem probíhají platby za docházku apod. V důsledku neznalosti mohou mít obavy z diskriminace a vystavení dítěte nepřátelským projevům (stížnosti rodičů ostatních dětí, nadávky či ústrky), nebo mají vlastní špatné zkušenosti.

---

⁹ Nepomohlo ani opatření ministerstva školství, které umožňuje bezplatnou návštěvu posledního ročníku mateřských škol.

¹⁰ Jen některé z rodin vlastní počítač a připojení k internetu.

- **Nedostatek finančních prostředků**

Z důvodů nezaměstnanosti, nízkých příjmů, zadluženosti či špatného hospodaření rodiny se docházka dítěte do mateřské školy rodinám nevyplácí. I když je poslední rok mateřské školky zdarma, pořád je pro rodiče, kteří jsou nezaměstnaní nebo jsou na rodičovské dovolené, pohodlnější a finančně výhodnější dítě do školky nedat. Rodina nepřichází o náklady spojené s dojížděním, stravou atd. Nejde zde jen o poplatky za docházku a stravu, ale i o finanční prostředky nutné k vybavení dítěte, platby za výlety, exkurze, návštěvy divadla, kroužky.

U vícečetných rodin navíc matky necítí potřebu vytrhávat dítě z rodinného prostředí, kde je v domácnosti zpravidla vždy přítomen někdo, kdo se o něj v případě potřeby postará. Docházka do mateřské školy je proto vnímána jako zbytečná.

- **Krizové situace v rodině**

Rodiče žijící v sociálně znevýhodněném prostředí často řeší závažné krizové situace, jako např. problémy s bydlením, zadluženost, exekuce, uvěznění jednoho z rodičů atd. Tyto situace brání přemýšlení o významu předškolního vzdělávání a pravidelné docházky do mateřské školy na vývoj dítěte.

- **Přeplněnost mateřských škol**

V posledních letech je významným problémem přeplněnost mateřských škol. Pro přijetí dětí jsou tak nastavena kritéria, která jsou pro většinu dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí diskriminační. Přednost mají děti zaměstnaných rodičů a matek, které nejsou na mateřské či rodičovské dovolené s jiným dítětem. Dalším takovým kritériem je místo trvalého bydliště. Děti vyrůstající v podmínkách sociálního znevýhodnění však často nemají ve městě trvalé bydliště. V důsledku toho mají děti při přijímacím řízení do MŠ méně přidělených bodů a do MŠ se ve většině případů nedostanou.

- **Fyzická nedostupnost mateřských škol**

Častou překážkou pro přijetí těchto dětí je také fyzická nedostupnost mateřských škol. Sociálně znevýhodněné rodiny často žijí ve vyloučených lokalitách na okrajích měst, které jsou často dosti vzdálené od mateřských škol. V těchto místech bývá špatná dopravní dostupnost. Rodiče také často nemají finance na placení za dopravu.

- **Nepřipravenost mateřských škol na vzdělávání těchto dětí**

Mateřské školy často nejsou na práci s dětmi a rodinami ze sociálně znevýhodněného prostředí vůbec připraveny. Hlavními důvody jsou neznalost prostředí sociálního znevýhodnění a jeho vlivu na rozvoj dítěte, absence zkušeností a metodik práce s těmito dětmi a jejich rodiči. Z těchto důvodů se prozatím příliš nedaří navázat hlubší spolupráci s rodiči a nežádka dochází mezi učiteli a rodiči k nedorozuměním a konfliktům, které ve svém důsledku vedou k ukončení docházky do MŠ. Pracovníci mateřských škol tak získávají negativní zkušenosti s rodinami z tohoto prostředí a mnohdy si na jejich základě vytváří předsudky a obavy, které ovlivňují další práci s rodinami z tohoto prostředí.

VLIV SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÉHO PROSTŘEDÍ NA VZDĚLÁVÁNÍ DÍTĚTE

Absence cílené předškolní přípravy spolu s nedostatečně podnětným rodinným prostředím zásadním způsobem ovlivňuje vývoj dítěte. Děti nejsou dostatečně stimulovány nebo jinak, než je ve škole požadováno, což následně způsobuje jejich nepřipravenost na zvládnutí povinné školní docházky. Základní školy se v důsledku toho při zápisech setkávají s nedostatečně zralými dětmi, které se neúčastnily žádného předškolního vzdělávání. Těmto dětem bývá následně doporučena odklad povinné školní docházky. Během odkladu však tyto děti mnohdy do mateřské školy ani do jiného předškolního zařízení opět nenastoupí. K následnému zápisu tak přichází opět nepřipravené. Do základních škol následně tyto děti nastupují se značnými handicap, které výrazně ovlivňují jejich školní úspěšnost. Mají omezené grafomotorické schopnosti, malou slovní zásobu, neznají barvy, základní geometrické tvary aj. Bývají nesamostatné, neudrží pozornost, nedokáží se soustředit, rychle se unaví a je těžké je motivovat.

Z výše uvedeného popisu sociálně znevýhodněného prostředí je zřejmé, že děti pocházející z takového prostředí nebývají na školní vzdělávání dostatečně připravovány a mohou se tak potýkat s velkými problémy. Je proto důležité se touto oblastí intenzivně zabývat a zaměřit se především na motivaci a podporu rodin v oblasti předškolního a raně školního vzdělávání. Z těchto důvodů se domníváme, že včasná předškolní výchova dětí a cílená práce s jejich rodiči je rozhodujícím faktorem prevence prohlubování sociálního znevýhodnění a jeho přenášení do dalších generací. Navázání fungující spolupráce s rodiči dětí však představuje náročný úkol, na který není většina mateřských škol připravena. V následující části se proto zaměříme na konkrétní kroky, které učitelům mohou komunikaci s rodiči dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí usnadnit.

SPOLUPRÁCE S RODINOU DÍTĚTE

Nedílnou a důležitou součástí efektivního předškolního vzdělávání je intenzivní spolupráce s rodiči dětí a podpora nejbližšího sociálního okolí dítěte. Ve chvíli, kdy dítě začne navštěvovat mateřskou školu, se okruh lidí, kteří mají vliv na rozvoj dítěte, rozšiřuje o učitele, kteří se snaží vytvářet podmínky a příležitosti k učení, osvojení si vědomostí a získání nových dovedností. Má-li však být práce učitelů v mateřských školách efektivní, je třeba v otázkách výchovy a vzdělávání dítěte rozvíjet vzájemnou spolupráci a podporu mezi učitelem a rodinou dítěte. Vytvoření fungující spolupráce s rodiči sociálně znevýhodněných dětí vyžaduje mnoho úsilí, při němž je nutné mít na paměti několik zásad, které navázání a udržení kontaktu s rodinami podpoří. Cílem následujícího textu je představit naše zkušenosti týkající se spolupráce, komunikace a podpory rodičů sociálně znevýhodněných dětí.

Pokusíme se představit základní principy efektivní spolupráce mateřské školy s rodiči, které by mohly učitele inspirovat při vytváření vhodných podmínek pro efektivní spolupráci mezi mateřskou školou a rodiči.

ZÁKLADNÍ PRINCIPY EFEKTIVNÍ SPOLUPRÁCE MATEŘSKÉ ŠKOLY S RODIČI

Respektující a partnerský přístup

Klíčovou podmínkou aktivního zapojení rodičů do procesu předškolního vzdělávání dítěte v mateřských školách je oboustranné porozumění a vzájemná důvěra. Věříme, že k vytváření atmosféry důvěry a společné zodpovědnosti mateřských škol a rodičů za vzdělání a rozvoj dítěte napomáhá partnerský přístup, který staví na dlouhodobé a pravidelné komunikaci mezi učiteli a rodiči. Ve vztahu k rodinám ze sociálně znevýhodněného prostředí to platí dvojnásob.

Otevřenost v osobní komunikaci, snadná dostupnost a neformálnost rozhovorů, to vše je často pro rodiče sociálně znevýhodněných dětí klíčové, aby získali postupně důvěru v učitele i v mateřskou školu jako celek. Budování atmosféry vzájemného pochopení a porozumění v oblasti výchovy a vzdělávání dítěte má, dle našich zkušeností, pozitivní vliv na zájem rodičů o předškolní vzdělávání a jejich motivaci k pravidelné docházce dítěte do školky. Na základě komunikace s rodiči v rámci předškolního klubu můžeme potvrdit, že rodiče velice oceňují, pokud je s nimi jednáno jako s partnery. Zároveň je důležité jasně nastavenými pravidly předcházet budoucím neshodám a nedorozuměním.

Dobré vztahy s rodiči do značné míry závisí právě na vstřícném chování a komunikačních dovednostech pracovníků mateřských škol, především učitelů. Bez

dobré komunikace není úspěšná spolupráce možná. Je třeba si uvědomit, že při komunikaci s rodiči je profesionálem právě učitel, který nese větší odpovědnost za to, jak se komunikace bude vyvíjet. Během komunikace s rodiči by proto měl dávat najevo svůj zájem o problémy rodiny a oceňovat ochotu rodičů ke spolupráci. Díky pravidelné spolupráci mohou rodiče získat důvěru a snáze se motivují k podpoře dítěte a rozvíjení jeho schopností.

Individualizovaný přístup

Situace v každé rodině je odlišná a proměnlivá v čase. Je ovlivňována mnoha faktory – mírou sociálního vyloučení, formou bydlení, finanční situací rodiny, vztahy v rodině či vnímáním hodnoty vzdělání. Je třeba brát v úvahu také nedůvěru a zvýšenou citlivost rodičů vůči institucím. Základním stavebním kamenem fungující spolupráce je proto osobní přístup, který by měl vycházet z individuálních potřeb dítěte a jeho rodiny.

S každou rodinou je důležité pracovat individuálně a snažit se minimalizovat překážky, které by mohly rodičům bránit využívat služeb mateřské školy. K rodičům proto přistupujte s respektem, plánujte postup a stanovujte kroky podle možností konkrétní rodiny. Z našich zkušeností vyplývá, že pro účinnou práci s rodinou je velice výhodné poznat rodinné prostředí, ve kterém děti vyrůstají. Učitel či asistent pedagoga má díky tomu možnost porozumět souvislostem a konkrétním potřebám dítěte a jeho rodiny v oblasti předškolního vzdělávání a výchovy. Rodičům by měl být poskytnut prostor pro výběr takového typu spolupráce, který nejlépe vyhovuje jejich potřebám a možnostem. Měly by být zohledněny rozdílné schopnosti a zkušenosti rodičů se vzděláváním jak v ústní, tak v písemné formě komunikace. Přijímání různosti rodičů, zohlednění jejich zkušenosti se vzdělávacím systémem a jejich jazyka patří mezi důležité aspekty partnerství a respektu. Je potřeba zohlednit rodiče, pro něž je formální vzdělávání vzdálené, nebo rodiče, kteří neznají český vzdělávací systém, a umožnit jim ho poznat a vytvořit si k němu důvěru. Pro zlepšení vztahu je dobré projevovat zájem i o jiná témata, než je vzdělávání a výchova dítěte. Diskuze o mimoškolních tématech, o situaci v rodině, o mladších sourozencích může připravit půdu pro bezkonfliktní komunikaci ve věcech týkajících se docházky do školky.

Pravidelnost a srozumitelnost komunikace

V „tradičním“ vztahu mezi rodinou a mateřskou školou spolu učitelé a rodiče nejčastěji komunikují o chování dítěte ve školce nebo o organizačních záležitostech školky. Pokud komunikace s rodiči neprobíhá, vychází se z toho, že je vše v pořádku a není důvod ke konzultaci. Rodiče tak mají jen mlhavou představu o tom, na čem se ve školce s dítětem pracuje. V důsledku toho spolu učitelé a rodiče obvykle komunikují až v situacích, kdy nastane nějaký problém. V takovém případě už ale rodiče často jednájí z pozice „ochránce dítěte“, nikoliv partnera na cestě za vzděláním dítěte. Pro rodiče je důležité, aby dostávali důležité informace pravidelně

a včas. Když rodičům informace chybí, jsou nejistí a ztrácí ke školce důvěru. Nastavení pravidelné komunikace mezi rodiči a učiteli dle našich zkušeností napomáhá k efektivní spolupráci mezi rodičem a školou. Jako nástroj pravidelné komunikace s rodiči mohou sloužit konzultace nebo letáčky obsahující informace o aktuálním dění, programu školky, aktivitách a akcích, které se ve školce připravují.

V komunikaci s rodiči je nezbytné postupovat od nejpodstatnějšího k méně podstatnému a nepožadovat řešení příliš mnoha věcí najednou. Jasně informace mohou pomoci rodičům lépe se zorientovat v tom, co dítě dělá, a zjistit, jak ho mohou podpořit. Základním doporučením je trpělivé jednání a soustavné ověřování, zda rodič předávaným informacím správně porozuměl. Jeho výsledkem by mělo být, že se rodiče cítí být dobře informováni o dění ve škole.

Důraz na plnění základních povinností

Vstřícnost školy vůči rodičům by neměla být spojena se snížením nároků na rodiče nebo s rezignací na dodržování pravidel. Již na začátku spolupráce je proto třeba jasně stanovit pravidla spolupráce a dohlížet na jejich dodržování. Školka musí proto po rodičích pečlivě a korektně vyžadovat základní povinnosti a pravidla spojená s docházkou do mateřské školy (pravidelná docházka, včasné omlouvání, odhlášení obědů atd.). Při komunikaci s rodiči je důležité zdůrazňovat a připomínat, co škola od rodiče potřebuje, jaké termíny se musí dodržovat a co hrozí v případě jejich nedodržení, čímž můžeme předejít budoucím nedorozuměním a konfliktům.

Důsledné, avšak korektní vyžadování těchto povinností může být pro pracovníky mateřských škol poměrně náročné. Jako jednodušší cesta se občas může zdát jejich promíjení. Rezignace na důsledné vyžadování povinností od rodičů v důsledku nevede k podpoře dítěte, nýbrž spíše k demotivaci a pasivitě rodičů. V případě porušení pravidel není dobré ihned využívat sankce. Školku by pak rodiče mohli vnímat jako zařízení, které má represivní charakter. Což by mělo za následek neochotu rodičů k další spolupráci. Pokud škola registruje nějaké nedostatky či porušení nastavených pravidel, musí na ně rodiče citlivě upozorňovat a využít podpůrných činností, např. konzultace s rodiči, v rámci nichž je možné s nimi diskutovat o tom, proč nebyli schopni pravidla dodržet, a společně hledat způsoby, jak je možné vzniklé problémy řešit.

FORMY SPOLUPRÁCE RODINY A ŠKOLY

Existuje mnoho způsobů směřujících k efektivnímu zapojení rodičů do života školy. Jejich užití závisí na charakteru a potřebách každé rodiny, ale také na osobnosti učitele. Je důležité rodinám nabídnout co nejvíce možností spoluúčasti na aktivitách mateřské školy a neustále je k ní povzbuzovat. Je třeba jich efektivně využívat tak, aby bylo minimalizováno riziko, že rodič nebude schopen se školou komunikovat v důsledku omezení daných jeho sociální, kulturní či jazykovou odlišností. Tyto formy spolupráce školy s rodinou by se měly zakládat zejména na neformálních osobních vztazích, vycházejících z práce učitele s dětmi a jejich rodinami. Zároveň je třeba nastavit systém zpětné vazby, aby škola měla dostatečný přehled o názorech rodičů na činnost školy, ale zároveň aby také byla schopna reflektovat jejich potřeby.

V následující části se pokusíme popsat jednotlivé formy spolupráce s rodinou dětí a představit argumenty, proč jsou dle našeho názoru vhodné pro práci s rodinami ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Kontakt s rodiči před zahájením docházky

Vztah mezi školou a rodičem je třeba začít budovat hned od první chvíle, kdy rodič vstoupí do mateřské školy, nejlépe ještě před nástupem dítěte do školky. Vynikající příležitostí, kdy lze rodičům představit prostředí a atmosféru školky i způsoby výuky, je návštěva ve školce ještě před tím, než dítě začne školku navštěvovat. Ideální formou jsou dny otevřených dveří, zápis, informační setkání pro rodiče či tzv. adaptační dny.¹¹ Rodiče mají možnost seznámit se s podstatou a hlavními principy předškolního vzdělání, s prostředím mateřské školy a jeho zaměstnanci, což může pomoci k rozhodnutí rodiče dítě do školky přihlásit.

Rozhodnutí přihlásit dítě do školky je jen začátkem spolupráce. Ještě před nástupem dítěte do školky doporučujeme informativní setkání s rodiči dítěte. V rámci tohoto setkání je důležité s rodiči prodiskutovat vzájemná očekávání, a to jak ze strany mateřské školy, tak ze strany rodičů. Je také potřeba rodiče informovat o tom, jaké jsou kompetence školy – co může škola zajistit, co může děti naučit a kde naopak její možnosti končí. Důležité je zeptat se rodičů, co od docházky do školky očekávají, jaké jsou jejich požadavky na přístup učitelů k jejich dítěti. A naopak sdělit podmínky spolupráce ze strany školky. Tím je možné předejít možným následným neshodám a zbytečným nedorozuměním.

---

¹¹ Tzv. adaptační dny napomáhají při přechodu dětí z předškolního klubu do mateřské školy. Během těchto dnů mají rodiče i děti možnost poznat prostředí mateřské školy, zúčastnit se společných aktivit a seznámit se s učiteli, kteří ve školce pracují. Učitelé mají naopak možnost poznat dítě i jeho rodiče ještě před nástupem do mateřské školy.

Součástí tohoto setkání by mělo být seznámení:

- s prostředím a programem školy
- s režimem dne a dalšími potřebnými informacemi (např. požadavky, které bude mateřská škola uplatňovat vůči rodičům)
- s metodami a způsoby práce, které učitelé využívají (rodiče potřebují vědět, jakým způsobem bude jejich dítě rozvíjeno)
- s jednotlivými učiteli a dalšími zaměstnanci školy

Pravidelný kontakt s rodiči při příchodu a odchodu dítěte ze školky

Čas příchodu a odchodu dítěte ze školky je velmi cennou neformální příležitostí pro budování dobré komunikace mezi školou a rodiči. Tento čas je vhodné využít pro rozhovor o denních aktivitách, o dosažených úspěších dítěte či vzniklých problémech. Tyto chvíle je vhodné využít také pro upozornění na rodičovské schůzky a další akce školky. Při vyzvedávání dítěte ve školce však není prostor pro hlubší rozhovor s rodiči sociálně znevýhodněných dětí. Pro efektivní spolupráci je důležité věnovat komunikaci s rodiči více času, tedy nevyřizovat vše potřebné pouze mezi dveřmi při vyzvedávání dítěte. Rodiče v těchto chvílích nebývají připraveni na hlubší rozhovory týkající se rozvoje a vzdělávání dítěte.

Konzultace s rodičem

Pro efektivní spolupráci je důležité, aby učitel s rodinou pravidelně mluvil o pokrocích dítěte, aby společně plánovali a hodnotili krátkodobé i dlouhodobé cíle a ujasňovali si postupy k jejich dosažení. Tato komunikace by však neměla probíhat před ostatními rodiči. Každý rodič by měl mít možnost konzultovat prospěch dítěte s učitelem osobně, v klidu a soukromí.

V praxi se nám osvědčilo využívat pravidelných konzultací,¹² které jsou vyvíjením prostředkem k navázání hlubší spolupráce s rodičem. Cílem je informovat rodiče o pokrocích dítěte a společně s nimi pak naplánovat další postup v rozvoji dítěte. K tomu využíváme individualizovaný plán s cílem, ke kterému směřuje, a konkrétními kroky, jak tohoto cíle dosáhnout. Je třeba také vzít v úvahu, jaké má rodina možnosti (silné a slabé stránky rodiny) a prostředky k naplnění stanovených cílů spolupráce. V průběhu spolupráce je třeba oceňovat dílčí úspěchy a snahu rodiče.

Ideální je vést tyto konzultace pokud možno neformálně a nezačínat hned upozorňováním na nedostatky dítěte. Učitel musí předpokládat, že ne každý rodič je připraven na kritiku, a jeho reakce se tudíž nedají předvídat. I negativní hodnocení dítěte by měl učitel rodiči sdělit kladným a konstruktivním způsobem

---

¹² Ze zkušeností doporučujeme alespoň 1× měsíčně.

s důrazem na hledání podpůrných opatření a cesty ke zlepšení, nikoli s důrazem na selhání dítěte nebo rodiče. Užitečné je začít spíše pochvalou dítěte a ocenit pokroky, kterých dosáhl. Následně je možné se s rodiči domlouvat na vzájemné spolupráci a na způsobech odstranění případných potíží. Bavíme se o tom, jaké jsou silné stránky dítěte, kde naopak potřebuje podporu, jaké jsou vhodné postupy a výchovné metody pro jeho rozvoj. Toto vzájemné sdílení poznatků o potřebách a pokrocích dítěte je důležité jak pro rodiče, tak pro učitele, kteří na základě vlastních pozorování i informací od rodičů mohou přizpůsobit podmínky ve třídě tak, aby vyhovovaly konkrétním potřebám dítěte. Důležité je, aby při těchto schůzkách docházelo k výměně informací oběma směry. Tedy aby informace o dítěti dostávali nejen rodiče, ale aby se také učitel dozvěděl důležité informace týkající se dítěte, např. oblíbené činnosti dítěte, vztahy se sourozenci či informace o celkové situaci v rodině. Tyto informace mohou být velice důležité pro další práci na rozvoji dítěte.

Rodiče ze sociálně znevýhodněného prostředí mnohdy nerozumí věcem týkajícím se vzdělávacího systému a neznají možnosti využití dalších podpůrných služeb. V rámci konzultací se proto s rodiči bavíme i o věcech, které nesouvisí přímo s docházkou do klubu. Řešíme například výběr základní školy, formality týkající se zápisu do první třídy základní školy¹³ nebo zajištění navazující odborné péče.¹⁴ V případě obav rodiny je doprovázíme při jednáních s institucemi a odborníky.

Návštěva pedagoga v rodině

V praxi se nám jako jeden z nejefektivnějších způsobů posílení efektivity spolupráce mezi rodinou a školou osvědčily návštěvy v domácnosti rodiny. Pracovníci předškolního klubu pravidelně dochází do domácnosti a ukazují rodičům, jak je potřeba s dítětem pracovat. Vysvětlují, co by dítě v jeho věku mělo zvládat, ukazují, jakými způsoby tohoto dosáhnout. Podporují motivaci rodičů k dobré péči o dítě. Frekvence docházení se odvíjí od věku dítěte (častější u předškoláků), od úrovně zjištěných dovedností (častější tam, kde jsou větší mezery), od limitu rodičů dítě rozvíjet.

Tyto návštěvy mohou pomoci rodičům s nejasnostmi v oblasti výchovy a aktivního trávení volného času s dítětem. Učitel může prostřednictvím těchto návštěv rodiče informovat přehledněji než například v uspěchaných chvílích při vyzvedávání dítěte. Učitel tak získává dostatek času pro vysvětlení či nácvik konkrétních kroků, které by měli rodiče zvládnout, aby mohli podpořit své dítě (učíme rodiče, jak se učit s dětmi). V rámci konzultací vzniká prostor pro předání chybějících znalostí a kompetencí k tomu, aby své děti mohli efektivně rozvíjet a připravit na budoucí školní docházku. Při práci s rodiči je důležité mluvit o tom, jak by měla vypadat domácí příprava, rodičům jednoduše ukázat a vysvětlit, co a jakým způsobem

¹³ Termín zápisu, co je třeba k zápisu přinést a co by u zápisu mělo dítě umět atd.

¹⁴ Např. vyšetření školní zralosti v PPP, péče dětského psychologa či psychiatra.

mohou doma s dětmi dělat, aby rozvíjeli jejich předškolní schopnosti a dovednosti. Vyplatí se také rodičům vysvětlit, proč je důležité takovým způsobem pracovat, jaké pomůcky k tomu mohou využít nebo jak dítě za splněné úkoly ocenit.

Tyto návštěvy mohou mít velkou cenu jak pro učitele, tak i pro rodinu samotnou. Otevírají se díky nim další možnosti pro práci s dítětem a jeho rodiči. Učitel má možnost poznat dítě a jeho rodinu v jejím přirozeném prostředí, což je důležité pro pochopení některých jeho reakcí a chování v prostředí školky.

Je nám jasné, že tato forma spolupráce s rodinou není a v budoucnu asi i v našich školách ani nebude masovým jevem, jelikož učitel mateřské školy nemá dostatečný časový prostor pro intenzivní práci s rodinou dítěte. Určitou možností je využití tímto účelem školní asistenty. Asistenti by tak mohli zvýšit účinnost působení školky. Díky bližší znalosti rodinného prostředí dítěte mohou být zdrojem cenných informací pro učitele.

Zapojení rodičů do aktivit mateřské školy

Pro prohloubení spolupráce s rodiči se nám osvědčilo zvat rodiče k účasti na aktivitách školky přímo ve třídě. Rodič tak získává možnost vidět, jak s dětmi pracujeme, a zároveň může zažít, jak dítě reaguje a spolupracuje s ostatními dětmi a při jednání s učitelem. V rámci této účasti mohli aktivitám přihlížet nebo pomáhat s jejich organizací v roli dobrovolného asistenta. Mnozí rodiče, kteří se takto zúčastnili programu školky, se následně zajímali o hry, písničky či knížky, které jsme ten den při práci s dětmi využívali. Jejich účast pomohla získat zájem těchto rodičů o konkrétní způsoby práce s dětmi, které pomáhají v rozvoji jejich znalostí a dovedností.

Zapojení rodičů do vzdělávání svého dítěte v rámci aktivit mateřské školy dle našich zkušeností poskytuje rodičům další příležitost k osvojení si odpovídajících výchovných postupů. Rodič tím získá možnost vidět své dítě v bezprostřední situaci tak, jak se ve školce chová a zapojuje se do jejích aktivit. Na základě přímého pozorování vlastního dítěte mohou následně lépe porozumět otázkám spojeným se vzděláváním a vývojem jejich dítěte. Pobyt rodičů ve třídě se ukázal být užitečný zejména v období procesu adaptace na počátku docházky do školky. Přítomnost rodiče napomáhá vytvoření bezpečného a neohrožujícího prostředí pro dítě. Spoluúčast na programu školky může probíhat také formou pomoci při organizaci akcí školky, jako jsou např. výlety, školní jarmarky, besídky, školy v přírodě apod.

Ne všichni rodiče se však do aktivní spolupráce se školou zapojí sami od sebe. Je důležité, aby byli rodiče pravidelně pobízeni k účasti na aktivitách školky či k zapojení se do jejich organizace. Mateřskou školu považují za „cizí“ prostor, ve kterém se necítí bezpečně. Jsou nejistí, stydí se, nevědí, co mají dělat a jak se chovat. Podceňují se a myslí, že nemají čím přispět. Mívají obavy z komunikace s učiteli, nechtějí způsobit zmatek či nějaké komplikace a mají strach, že udělají nějakou chybu.

Aby rodiče uvěřili v přínos své aktivní spoluúčasti na výchově dítěte, je důležité opírat komunikaci učitele s rodičem o vstřícný a respektující přístup. Dle našeho názoru tedy stojí za to je k účasti na aktivitách školky motivovat a pobízet. Zapojení do aktivit školky může rodičům přinést cenné benefity. Mohou se dozvědět více o možnostech rozvoje dítěte a konkrétních aktivitách, naučí se dívat na své dítě ve vztahu k ostatním dětem, poznají prostředí a kamarády, o kterých jim děti vyprávějí, nebo mohou navázat přátelské vztahy s jinými rodiči. Stejně tak učitelům tato zkušenost může přinést cenné informace o vztahu rodičů k dítěti.

Vzdělávací aktivity pro rodiče

Rodičům se snažíme v rámci těchto akcí předávat teoretické znalosti v oblasti vzdělávání spolu s praktickými dovednostmi, aby mohli dítě sami efektivně rozvíjet. Vzniká prostor pro pomoc rodičům s nejasnostmi v oblasti výchovy a aktivního trávení volného času s dítětem. Existuje mnoho oblastí (témat), v nichž může škola nabídnout rodičům příležitost se vzdělávat. Může to být problematika související s výchovou dětí, informace o tom, jakými metodami se ve školce pracuje, jak podporovat rozvoj dítěte v předškolním věku nebo jaké dovednosti jsou potřebné pro zvládnutí zápisu do první třídy základní školy. Od rodičů zjišťujeme jejich zájem o konkrétní témata a následně připravujeme setkání s odborníky. V rámci této činnosti se rodičů pravidelně ptáme na to, čemu ve spojitosti se vzděláním dítěte nerozumí a v čem by potřebovali poradit. Pokud rodiče nemají témata, přinášíme je sami – např. význam správné řeči pro vzdělání dítěte, hygiena a stravování dětí, bezpečnost dítěte, citová vazba a její význam, výchovné styly, jak řešit problémy s dítětem apod. Tato setkání se osvědčilo pořádat přibližně 1x do měsíce.

Písemné formy komunikace učitele s rodiči dětí

Osobní kontakt mezi rodiči a školou je vhodné doplnit písemnou formou komunikace. Nejčastější formou písemné komunikace mateřské školy s rodiči dětí bývají informace na nástěnkách. Mnozí rodiče však mají problémy se čtením a s porozuměním textu. Informacím na nástěnkách nerozumí nebo si nepamatují, co vše tam bylo, atd.

Jedna maminka, která začala vodit svou dceru do běžné mateřské školy, se nám po pár dnech svěřila s tím, že lístky na nástěnce ve školce vůbec nečte. „*Já vůbec nevím, co se tam píše. Je toho tam strašně moc a já tomu ani nerozumím. Mám taky strach, že si všechny ty věci nezapamatuju.*“

Není proto efektivní spoléhat se na to, že rodiče zachytí informace zveřejněné na nástěnce. Je třeba jim tyto informace sdělit při osobním kontaktu a několikrát jim je připomenout. To potvrzují i naše vlastní zkušenosti z provozování předškolního klubu. Informace na nástěnce si rodiče málokdy zapamatují. Předáváme jim proto informace o plánovaných akcích klubu i na lístečkách. Mnohdy se však stává, že tyto lístečky rodiče ztratí a informaci nezachytí. Z tohoto důvodu informace opakovaně sdělujeme rodičům při osobním jednání a následně ověřujeme, zda je udrželi v hlavě.

Další formou komunikace s rodiči bývají e-maily, webové stránky školy či sdělení na sociálních sítích. Zde však mohou pracovníci školek narazit na zásadní problém, kterým je fakt, že sociálně vyloučení rodiče zpravidla nemají přístup k internetu, těžko se v systému orientují, neumí používat elektronickou poštu. V důsledku toho nejsou ani schopni sledovat webové stránky školy, nevědí, kde přesně informace hledat. Předávání informací těmto klientům je tedy nejvhodnější ústně v rámci osobního kontaktu.

Pro kontakt s rodiči využíváme také telefonickou komunikaci, zejména v situacích vyžadujících rychlé řešení. Z našich zkušeností však vyplývá, že velmi častým problémem je nemožnost se s rodiči spojit. Mnohdy to není z důvodu neochoty komunikovat, ale spíše z důvodu vyčerpání kreditu, nefunkčnosti či ztráty mobilního telefonu.

PŘEKÁŽKY EFEKTIVNÍ SPOLUPRÁCE S RODIČI

Učitelé při komunikaci s rodiči sociálně znevýhodněných dětí naráží na mnoho překážek, které vyplývají z charakteru sociálního znevýhodnění. V následující části představíme nejčastější překážky, které zabraňují efektivní spolupráci mateřské školy s rodiči. Současně navrhneme opatření zaměřená na eliminaci těchto překážek. Tato opatření vychází ze zkušeností, které jsme nasbírali v rámci provozování Předškolního klubu Amálka. Jsme si vědomi toho, že následující „*radý*“ jistě nejsou vyčerpávající. Přesto však věříme, že mohou učitelům mateřských škol pomoci předcházet možným nedorozuměním a problémům a ve výsledku zlepšit komunikaci s rodiči sociálně znevýhodněných dětí.

1. Přístup rodičů ke vzdělávání

Pro navázání efektivní spolupráce je zásadní porozumění rodičů významu a vlivu předškolního vzdělávání na vývoj jejich dítěte. Ve všeobecném povědomí panuje názor, že vzdělání, zejména v romských rodinách, nepředstavuje hodnotu, o níž by bylo třeba usilovat. Nezáměr o vzdělání dětí však rozhodně není všeobecný a vztah rodičů ke škole není až tak vlažný a negativní, jak se všeobecně předpokládá. Z našich zkušeností vyplývá, že pro mnoho rodičů je vzdělání jejich dětí důležité. Uvědomují si význam školy a chápou, že dítě musí znát barvy, tvary či umět počítat. Problém spočívá spíše v tom, že tito rodiče nevědí, jak své děti systematicky rozvíjet a motivovat k učení, dokonce ani netuší, že by tak měli činit. To je způsobeno tím, že oni sami neměli příležitost se rodičovským dovednostem naučit. Mnoho z nich vyrostlo v prostředí sociálního vyloučení nebo prošly ústavní výchovou a vzděláváním na bývalých zvláštních školách, někteří dokončili jen základní vzdělání. Tito rodiče pak nemají vytvořené rodičovské modely chování odpovídající nárokům českého školství, jelikož oni samotní nikdy nezažili, že by se s nimi v dětství někdo učil či cíleně rozvíjel dovednosti potřebné pro školní úspěch. Nikdo jim neukázal, jak má taková systematická domácí příprava vypadat.

Rodiče ze sociálně znevýhodněného prostředí mnohdy nemají dobré zkušenosti se vzděláváním. V dětství byli málo chváleni, naopak byli často napomínáni nebo měli konflikty s učiteli či se spolužáky. Bylo-li s nimi samotnými jako s dětmi zacházeno špatně, pak ani jiné modely chování neznají a budou velmi pravděpodobně stejně zacházet i se svými dětmi. Tito rodiče jsou obvykle sami nevzděláni a ani své děti nevedou ke vzdělávání. Vzdělání pro ně nepředstavuje důležitou hodnotu, jelikož sami neznají nikoho, komu by vzdělání pomohlo k lepšímu životu. Na poli vzdělání svých dětí tak nemají velké ambice. Není pro ně proto tak důležité, jakých výsledků jejich děti dosáhnou, ale spíše to, jak se dětem ve škole líbí.¹⁵ V důsledku toho v rodičovské roli častěji selhávají.

¹⁵ To je jeden z faktorů, proč (nejen) romští rodiče často souhlasí s přeřazením dítěte do základní školy praktické.

Zlepšení rodičovských kompetencí s důrazem na rozvoj dítěte a jeho vzdělání

Hlavním cílem navázání užší spolupráce s rodiči je změna jejich postoje ke vzdělávání tak, aby byli schopni, s ohledem na jejich možnosti, vytvořit co nejlepší podmínky pro učení a rozvoj dítěte. Za tímto účelem je třeba zvýšit informovanost rodičů o významu předškolního vzdělávání a jeho vlivu na rozvoj dítěte. Jde nám o to, aby si rodiče uvědomili, že předškolní vzdělávání je důležité pro další úspěch jejich dítěte na základní škole i obecně v životě. Pokud rodiče uvěří, že vzdělání jeho dítěte má smysl, je to základní kámen, na kterém se dá stavět.

Dalším z cílů je tzv. pedagogizace domácího prostředí, tedy zlepšení rodičovských kompetencí s důrazem na oblast všestranného rozvoje dítěte a pomoc při získávání konkrétních dovedností, které budou potřebovat při podpoře dítěte během školní docházky. Učitel by měl s rodičem pracovat tak, aby na konci spolupráce byl schopen sám podporovat své děti ve vzdělávání a v důsledku zmírňovat handicapy, které tyto děti mají v porovnání se svými vrstevníky a které pro ně mohou být limitující při vstupu do školy.

Je třeba se opřít o přirozený zájem každého rodiče o prospěch svého dítěte. Pěstovat v nich zájem o vzdělání a snažit se je přesvědčit, že jejich zapojení do dění v mateřské škole je klíčové pro budoucnost dítěte. Důraz by měl být kladen na význam rodičovství a možnosti, jakými mohou pozitivně ovlivnit budoucnost svého dítěte. Zároveň je však nutné rodiče upozorňovat na možné negativní dopady jejich chování na dítě a jeho rozvoj. Je proto důležité po celou dobu spolupráce rodiče motivovat a povzbuzovat a tím posilovat jejich rodičovské kompetence. Při motivování rodičů se osvědčila podpora aktivního zapojení rodičů do programu, pořádání vzdělávacích seminářů a ukázky konkrétních činností, pomocí nichž mohou svoje dítě rozvíjet.

Opatření pro aktivní zapojení rodičů do předškolního vzdělávání dítěte:

- Předávat rodičům informace o způsobu výuky, metodách a vzdělávací filozofii školky. Pokud rodiče tyto informace nemají, nemohou ani zcela porozumět tomu, co vlastně děti ve školce dělají, a nejsou tak ani schopni je v rozvoji a učení podpořit.
- Motivovat rodiče k zájmu o to, co se dítě ve školce učí, jaké jsou jeho pokroky, silné a slabé stránky.
- Představit rodičům oblasti, ve kterých je sledován rozvoj a posun dítěte. Je třeba poukázat na vzájemnou propojenost a podmíněnost jednotlivých oblastí a seznámit s nimi rodiče. Rodič by měl být obeznámen s tím, co by mělo dítě v konkrétním věku umět, jaké oblasti je třeba rozvíjet, a naopak, jaké dopady na školní schopnosti může mít oslabení v některé z těchto oblastí.

- Ukazovat konkrétní příklady způsobů práce s dítětem, pomocí nichž je možné nenásilnou a hravou formou dítě rozvíjet v domácím prostředí. Cílem těchto aktivit je předat informace o tom, jak s dítětem v daném věku pracovat.
- Nabízet rodičům možnost zapůjčení didaktických pomůcek, her a knížek, které v sociálně znevýhodněných rodinách často chybí. Při zapůjčování je třeba nejdříve vysvětlit a ukázat, jakým způsobem mohou tyto pomůcky při interakci s dítětem využít.
- Před zápisem do první třídy je důležité rodiče seznámit s tím, co by dítě mělo u zápisu umět a jakým způsobem ho mohou doma na zápis připravit.

Pomocí výše uvedených opatření se nám v předškolním klubu u mnoha rodičů daří dosáhnout pozitivnějšího postoje ke vzdělávání jejich dítěte. To se následně projevuje zlepšením docházky do klubu, větším zájmem těchto rodičů o předškolní vzdělávání a konkrétní způsoby rozvoje znalostí a dovedností dítěte.

2. Obavy rodičů

Rodiny, které mají často kulturně odlišné či nedostatečně rozvinuté rodičovské dovednosti i sociální kontakty s ostatními lidmi, často mívají z komunikace s učiteli obavy a strach. Mateřská škola by měla s rodiči pravidelně komunikovat, ohleduplně s nimi mluvit o jejich obavách a nejistotách. Z našich zkušeností vyplývá, že prostřednictvím partnerské a neformální komunikace je možné tyto obavy zmírnit, nebo je dokonce eliminovat. Pokud rodiče vidí, že se dítěti ve školce líbí, brzy se i oni sami budou ve školce cítit bezpečně.

Tyto obavy ovlivňují chování rodičů v mnoha, často banálních, situacích. Setkali jsme se například s maminkou, která stála téměř hodinu před mateřskou školou a nebyla schopna zazvonit na zvonek školky. Následně nám sdělila, že *„se bála zazvonit, aby jí nikdo nevyndal, co tam otravuje.“*

Mnozí rodiče mají tak nízké sebevědomí, že se při komunikaci s učiteli často bojí promluvit, protože neví, jak s nimi mluvit, neví, co říkat, aby nevypadali hloupě. Velice často se setkáváme s obavami z názorů ostatních rodičů týkajících se např. oblečení dětí i jich samotných. Mnoho rodičů velice intenzivně vnímá pohledy ostatních rodičů i učitelů a cítí se z toho důvodu nejistě.

„Když jsem tam přišla, všichni na mě koukali a prohlíželi si mě. Koukali, jak jsme já i děti oblečení. Měla jsem strach, aby si neřekli, že jsme špinaví a že se neumím o děti postarat.“

Především romští rodiče nechtějí v očích ostatních rodičů a učitelů potvrzovat názory, které jsou často s Romy spojovány. Jakmile má být něco vystaveno pohledu zvenčí, chtějí vypadat dobře a splňovat očekávání ostatních. Nechtějí, aby si o nich ostatní mysleli, že nejsou schopni se o své děti postarat. Typickým příkladem tohoto přístupu je oblékání dětí. Před starými obnošenými věcmi pro aktivity dítěte na školní zahradu či na výtvarnou činnost dávají mnohdy přednost novému „svátečnímu“ oblečení, jen aby dokázali, že jsou schopni své děti zajistit a dobře obléci.

3. Nevyřčená očekávání

Nevyřčená očekávání jsou významnou překážkou pro zdařilou komunikaci mezi mateřskou školou a rodiči. Rozdíl v tom, co od sebe vzájemně očekávají učitelé a co rodiče, mohou být jedním z důvodů způsobujícím překážky v komunikaci. Je proto velmi důležité s rodiči tato očekávání podrobně prodiskutovat. Předjdeme tak následným neshodám a zbytečným nedorozuměním.

Některé požadavky mateřské školy totiž nemusí být pro sociálně znevýhodněné rodiče vůbec samozřejmé. Proto je velmi důležité opakovaně, jasně a trpělivě seznamovat rodiče se vším, co se od nich očekává, co bude školka požadovat a jaké mohou být důsledky nedodržení dohodnutých pravidel spolupráce. Zároveň je důležité zeptat se rodičů, co od školy očekávají, jak si představují fungující spolupráci, co této spolupráci brání, jaké jsou jejich požadavky na přístup učitelů k jejich dítěti atd. Tento vstřícný přístup by však neměl být spojen se snížením nároků na rodiče.

Pro ujasnění všech očekávání, která mateřská škola klade na děti a jejich rodiče, doporučujeme vytvořit praktický manuál fungování školy. Tento manuál by neměl být novým školním řádem psaným těžko srozumitelným právním jazykem. Měl by spíše rodičům jasně a srozumitelně předávat důležité informace týkající se docházky do mateřské školy. Manuál by proto měl být pokud možno stručný a neměl by rodiče zahlcovat přebytečnými informacemi. Měl by obsahovat kontakty na školku, základní pravidla, termíny plateb a také třeba jednoduché rady týkající se předškolního vzdělávání nebo informace o celkovém provozu školy (kdy jsou prázdniny, volna, svátky).

4. Vzájemná nedorozumění

Pracovníci mateřských škol mohou při komunikaci s rodiči narazit na různá nedorozumění, která se však nemusí vždy oběma stranám podařit rozšířovat a odhalit. Důvodem je velmi často vnímání situace pouze na základě vlastních zkušeností, etických norem a principů chování. Ze vzájemného neporozumění při komunikaci učitelů s rodiči často mohou vzniknout různé neshody. Chování rodičů ze sociálně znevýhodněného prostředí se mnohdy může, z pohledu učitele, zdát jako nesmyslné či iracionální. Z hlediska samotných rodičů však může

mít toto chování své důvody. Tyto situace však nejde zcela hodnotit z hlediska racionality. K těmto situacím často dochází na základě předpokladu učitelů, že rodiče mají určité znalosti a dovednosti, které považují za samozřejmé. Některé požadavky však nemusí být pro sociálně znevýhodněné rodiče samozřejmé a srozumitelné.

V rámci běžných každodenních interakcí získáváme určité znalosti a dovednosti vycházející ze společné zkušenosti z jednání a komunikace se členy své rodiny, s přáteli, v zaměstnání, ve veřejném prostoru. Víme, jak si poradit v řadě zdánlivě banálních situací a všedních zkušeností, o kterých většina předpokládá, že je každý zná. Tyto znalosti jsou neuvědomované a obvykle nás ani nenapadne, že by někomu mohla tato zkušenost chybět. Mnozí rodiče ze sociálně znevýhodněného prostředí však mnohdy celou řadu těchto dovedností, které jsou považovány za automatické, neovládají. Pokud však někdo tyto znalosti nemá, může komunikace s touto osobou představovat významný zdroj vzájemných neshod a nedorozumění. Nejvíce se to projevuje v komunikačních maličkostech. Příkladem může být komunikace s úřady. Většina z nás ví, že je třeba pozdravit, představit se nebo mluvit spisovně. Když však rodiče tyto znalosti a dovednosti nemají, je to často hodnoceno z morálního hlediska jako jejich nevyhovnost, nezdvořilost či nespolehlivost.¹⁶ Učitelé by měli mít stále na mysli, že ne všichni rodiče znají věci, o kterých běžně mluvíme a považujeme je za samozřejmé. Je třeba počítat s tím, že některé základní věci je nutné vysvětlit.

Při komunikaci s rodiči sociálně znevýhodněných dětí se mohou učitelé dostat do konfliktních a problematických situací. Mnoho rodičů ze sociálně znevýhodněného prostředí se vlivem života v dlouhodobě neřešitelné krizové situaci může chovat impulzivně a dosti hlasitě. Toto jednání však nemusí být vůbec odrazem zlé vůle. Křik a agresivita často představuje formu obranného mechanismu v situacích, v nichž je rodič nejistý a necítí se bezpečně. Zdánlivě vyhrocený způsob komunikace může být reakcí způsobenou frustrací z problémů, které nesouvisí s docházkou dítěte do školky, ale spíše se stresujícími situacemi spojenými s životem v materiální nouzi a v nevyhovujících bytových podmínkách dané rodiny. Rodiče sociálně znevýhodněných dětí mohou být navíc na konfliktní jednání poměrně zvyklí ze svých životních situací (konflikt na úřadě, v zaměstnání a pod). Konflikt je potom zcela neúčinný, spíše ještě více prohlubuje odstup rodiny od školy, protože zapadá do řady jiných konfliktů, které už má rodina se zástupci jiných institucí a organizací. Učitelé by měli s touto možností počítat a nebrat osobně případný zvýšený hlas nebo expresivní výrazy. V takové situaci je při jednání s rozčileným rodičem nutné postupovat s profesním nadhledem, klidně, trpělivě, bez přílišných emocí, bez hodnocení či případného kárání rodiče.

---

¹⁶ V rámci naší práce jsme některé rodiče museli učit, jak správně jednat s institucemi, jak telefonovat se zástupci různých institucí atd. Při telefonické komunikaci jsme totiž byli několikrát svědky situací, kdy se rodič po zvednutí telefonu nepředstaví, řekne jen „Haló?“ a čeká až osoba, se kterou hovoří, začne mluvit. Při sdělování informace rodiče často nejsou schopni srozumitelně říci, co potřebují, a mluví velice chaoticky.

Je třeba se vyhnout konfliktním situacím, protože málokdy vedou k pozitivnímu vyústění. Při ohleduplném jednání může být konflikt rychle zažehnan.

Další druh nedorozumění může plynout z mlčení rodičů při komunikaci s učitelem. Mlčení často vyjadřuje úzkost, nejistotu či nedůvěru rodiče vůči učitelu. Rodiče často nepřiznají, že nerozumí. Jde o způsob, jakým se rodič snaží skrýt fakt, že nepochopil, co po něm učitel požaduje, nebo se bojí mluvit, aby to nepůsobilo hloupě či nečinilo nějaké komplikace.

5. Zahlčení rodičů informacemi

Další překážkou efektivní komunikace může být zahlčení rodičů informacemi, nabídkami a požadavky ze strany mateřské školy. Spěch a řešení přílišného množství věcí najednou může být příčinou neúspěšné komunikace. Při komunikaci s rodiči bychom měli postupovat od nejpodstatnějšího k méně podstatnému a nepožadovat moc věcí najednou. Je třeba mluvit stručně, srozumitelně, konkrétně a uvádět názorné příklady. Je nutné se vyhýbat odborným výrazům, kterým nerozumí, naopak je žádoucí užívat jednoznačná slova a krátké věty. Informace je třeba opakovat a průběžně ověřovat, zda rodič porozuměl sdělení. Je užitečné citlivě, názorně a opakovaně seznamovat rodiče se vším, co se od nich očekává, a zjišťovat, zda jsou schopni to zajistit. Pokud vyhodnotíte, že některé věci není schopna rodina zajistit, nabídněte jim možnost se s vámi poradit a hledat jiný způsob řešení.

6. Problémy spojené se sociálním znevýhodněním

Sociální znevýhodnění dětí souvisí s jinými oblastmi, než je vzdělávání. Jde například o problémy s bydlením, nezaměstnanost či zadluženost rodičů. Učitelé se při práci se sociálně vyloučenými rodinami mohou někdy cítit pod tlakem očekávání, že právě oni jsou těmi, kdo mají jejich problémy řešit. Mnohdy totiž právě oni znají dítě hned po jeho vlastní rodině nejlépe. V těchto chvílích je třeba si uvědomit, že učitel nemůže vyřešit všechny problémy rodiny, ani to není jeho úkol. Zjistí-li tedy učitel, že je rodina v obtížné sociální situaci (ztráta bytu, nezaměstnanost, domácí násilí aj.), je vhodné rodičům doporučit či zprostředkovat kontakt na odborníky, kteří mohou rodině v řešení problému její situace pomoci. Je proto užitečné, aby měl učitel k dispozici dostupný a aktuální seznam kontaktů na instituce, občanská sdružení, neziskové a charitativní organizace, na které je možné rodiče s jejich konkrétním problémem odkázat.

7. Předsudky a stereotypy

Při komunikaci s romskými rodiči bývají často konfliktní či problematické situace dávány do souvislosti s „*typicky*“ romským způsobem chování. Nekritické přijímání těchto stereotypních názorů, které jsou hluboce zakořeněny v myslí

mnoha obyvatel ČR, je významnou překážkou efektivní spolupráce. Je proto důležité, aby se pracovníci mateřských škol vyvarovali paušalizujících a generalizujících soudů, zvláště neznají-li rodinu dostatečně dlouho. Při komunikaci s rodiči by proto učitelé neměli rodiče hodnotit a soudit, jelikož postoje rodičů vycházejí z jejich životních zkušeností a nelehké socioekonomické situace.

8. Problémy s pravidelností docházky do mateřské školy

Pravidelná docházka do mateřské školy se ukazuje jako velký problém pro mnoho rodičů. Nepřítomnost dítěte ve školce rodiče mnohdy neomlouvají, neodhlásují stravu, čímž na sebe následně vytváří negativní náhled ze strany pracovníků mateřské školy. To samozřejmě ztěžuje jakoukoli pedagogickou práci s dítětem.

Z našich zkušeností vyplývá, že rodiče často mají snahu své děti do klubu vodit pravidelně a včas, ta však selhává při řešení každodenních situací. V mnoha případech jde o objektivní důvody, jako je nemoc dítěte, rodiče či jiného člena rodiny, návštěva lékaře, jednání na úřadech atd. Rodičům často komplikuje situaci to, že mají další děti – některé vodí do mateřské nebo základní školy do vzdálenějších míst ve městě, a pokud musí ještě s dalším sourozencem k lékaři, je pro ně těžké toto vše skloubit. Dalším faktorem jsou finanční problémy – někdy se stává, že rodiče nemají peníze na autobus či na svačinu a raději tedy dítě do klubu nepřivedou.

Jednou z častých příčin nepravidelnosti docházky dětí do školky jsou problémy se vstáváním. Děti v sociálně znevýhodněných rodinách chodí spát často velice pozdě. Důvodů je několik. V malých bytech, ve kterých tyto rodiny žijí, obvykle není samostatná místnost, kde by mohly děti v klidu usínat. Dalším důvodem je absence pravidelnosti a absence hranic ve výchově. Rodiče neučí své děti pravidelným rodinným rituálům, jako je ranní vstávání či včasný odchod do postele. Důsledkem toho rodiče často ustupují požadavkům svých dětí a nechávají je být vzhůru až dlouho do noci. Dítěti se následně nechce ráno vstávat a rodiče ho nechají doma. Často je to však vedle brzkého vstávání i nechuť jít do klubu v nepříznivém počasí. Je třeba si uvědomit, že rodiče dětí docházejících do klubu, jsou často dlouhodobě nezaměstnaní či na rodičovské dovolené, tudíž je pro ně obtížné dodržovat režim související s pravidelnou docházkou dítěte do mateřské školy.

Setkáváme se také s tím, že rodiče nepřivedou své děti do předškolního klubu z toho důvodu, že neměli pro děti svačinu nebo čisté oblečení. Tento zdánlivě banální důvod je však zejména pro romské rodiče velice důležitý. Pro tyto rodiče škola představuje místo sociálního kontaktu s většinou společnosti. Nechtějí potvrzovat stereotypy, které o Romech často kolují. Chtějí naopak ostatním ukázat, že se o děti umí postarat. Symbolem této péče bývá často svačina. Nemít svačinu je někdy důvodem, proč rodiče dítě nepřivedou do školky.

Pro eliminaci nepravidelnosti docházky do mateřské školy je důležité rodičům trpělivě objasňovat význam pravidelného předškolního vzdělávání, vysvětlovat jim, že děti díky pravidelné docházce mají více možností k tvorbě a rozvoji

myšlení, dovedností a návyků, učí se spolupracovat s ostatními dětmi i dospělými, učí se respektovat potřeby druhých dětí, dodržovat pravidla, lépe se připravit na zápis a adaptaci v novém prostředí mateřské či základní školy. Učitelé by se měli s rodiči také bavit o tom, jak důležité je pro budoucí nástup do základní školy, aby si dítě zvyklo na ranní vstávání a pravidelnost. V případě nezájmu rodičů je třeba zachovat klid a profesionální pohled na věc. Dobré je neklást si vysoké cíle a postupovat po malých krocích tak, aby si každé dítě mohlo zažít pocit úspěchu.

9. Neplacení školného a dalších poplatků spojených s docházkou do MŠ

Nejzávažnější komplikací spojenou s docházkou dětí jsou problémy s placením za docházku do školky a za stravné. S ředitelkami mateřských škol jsme již několikrát řešili problém, kdy rodiče nezaplatili poplatky za docházku do školky, přestali své dítě vodit a již nebylo možné je kontaktovat. Ředitelé škol pak mají jen omezené možnosti řešení takového problému.

„Já jsem tou dobou už neměla žádné peníze a potřebovala jsem zaplatit za ubytovnu. Bylo mi trapný, že nemám na zaplacení, a bála jsem se to ředitelce říct.“

Z našich zkušeností vyplývá, že důvodem ve většině případů není neochota zaplatit. Obvykle jsou to dočasné finanční problémy rodiny a neznalost rodičů, jaké jsou možnosti takovou situaci vyřešit. Rodiče mají následně obavy z komunikace se školkou a stydí se za své pochybení. V rámci pravidelné komunikace je proto nezbytné rodiče vhodnou formou upozorňovat, že v případě opakovaného zpoždění plateb stravného a školného je možné dítě vyloučit z docházky do mateřské školy.

Rodiče často netuší, že je možné se ředitelkou mateřské školy dohodnout na platbě ve splátkách, dohodnout pozdější splacení, snížení či dokonce osvobození od platby školného.¹⁷ Dále je třeba je informovat o podmínkách a možnostech řešení takové situace.¹⁸ Je třeba vysvětlit rodičům kde, kdy a jakým způsobem mají žádat o zmíněné úlevy, jakým způsobem vyplnit žádost na slevu školného atd. Neschopnost rodin zaplatit za školné by však vždy měla být řešena individuálně.

---

¹⁷ Podmínkou pro přiznání úlevy ze sociálních důvodů je doložení potvrzení Úřadu práce o pobírání sociálních dávek vždy do 15. dne následujícího měsíce, kdy je o úlevu požádáno, a dále pak každý měsíc.

¹⁸ Na základě písemné žádosti zákonného zástupce může ředitel mateřské školy svým rozhodnutím osvobodit od úplaty zákonného zástupce dítěte, který pobírá opakující se dávku pomoci v hmotné nouzi; zákonného zástupce nezaopatřeného dítěte, pokud tomuto dítěti náleží zvýšení příspěvku na péči; rodiče, kterému náleží zvýšení příspěvku na péči z důvodu péče o nezaopatřené dítě, nebo fyzickou osobu, která o dítě osobně pečuje a z důvodu péče o toto dítě pobírá dávky péstounské péče. Ve výjimečných případech může ředitel mateřské školy na základě písemné žádosti zákonného zástupce prominout úplatu i zákonnému zástupci, kterému nevznikl nárok dle čl. 5, odst. 1 a 2, zpravidla na jeden rok.

Důraz zřizovatelů škol na ekonomické hledisko je pochopitelný, avšak v mnoha případech je právě toto bariérou při hledání cest k inkluzi a prosociálních řešení při začleňování dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí. Způsob financování školství školám bohužel nedává velký prostor pro individuální přístup k dítěti ani jeho rodině. Tím však značně ovlivňuje vzdělávání těchto dětí.

10. Jazykové kompetence rodičů

Mnoho rodičů ze sociálně znevýhodněného prostředí je romského původu. Rodiče tak často mluví romským etnolektem češtiny. Čeština a romština jsou natolik odlišné jazyky, že poměrně běžně dochází ke změně smyslu slova nebo věty při překladu. Někdy je pro ně také obtížné najít v českém jazyce k danému výrazu vůbec ekvivalent. Omezená je například také schopnost porozumění textu (např. porozumění znění školní školního řádu, který má podobu paragrafů či právních formulací).

To má také vliv na to, do jaké míry mají rodiče možnost dítě v rozvoji podpořit. Je třeba jim interpretovat úřední a složité texty takovou formou, aby jim rozuměli, vysvětlit jim jasně, co mají udělat, kam mají jít a o co požádat, aby nezanedbali své povinnosti a současně aby využili svých práv a nároků. Může se také stát, že romský rodič nemusí přesně porozumět sdělení učitele či psanému textu na nástěnce. Základnímu nedorozumění při rozhovoru s romským rodičem je možné zabránit používáním krátkých, jednoduchých vět, pokud možno bez cizích slov a abstraktních pojmů.

11. Připravenost mateřských škol a pedagogických pracovníků

Navzdory prosazování inkluzivních myšlenek se začleňování sociálně znevýhodněných dětí do předškolního vzdělávání v rámci mateřských škol dosud příliš nedaří. Zásadními překážkami jsou úsporná opatření ve školství a nesystémová řešení ze strany státu. Vzdělávání těchto dětí v běžných mateřských školách vyžaduje zdroje zabezpečení fungování podpůrných systémů v oblasti materiální, finanční a personální.¹⁹ Rodiče sociálně znevýhodněných dětí totiž potřebují trochu odlišný přístup, na který nejsou zatím běžné mateřské školy připraveny. Podpora sociálně znevýhodněných dětí a kvalitní komunikace s jejich rodiči by se měla stát jedním z hlavních cílů vedení mateřské školy. Aby se mateřská škola otevřela sociálně znevýhodněným rodičům, je důležité, aby se na tento cíl opravdu vědomě zaměřila. Za tímto účelem by měla měnit dosavadní přístupy, hledat nové metody a zkoušet různé formy podpory dětí i jejich rodičů. Zavedení těchto změn a jejich realizování představuje nelehký úkol nejen pro ředitele mateřských škol, ale především pro učitele, na jejichž bedrech stojí největší část komunikace s dětmi a jejich rodiči.

---

¹⁹ Nevyhnutelnou součástí odborných týmů v mateřských školách by měli být asistenti pedagogů, sociální pedagogové a další odborníci.

Z vlastní zkušenosti víme, že proces budování vztahu s rodiči je časově, psychicky i odborně velice náročný.²⁰ Základem je seznámit se s jejich rodinným prostředím, porozumět potřebám, možnostem i limitům jejich rodin, naučit se oceňovat a rozvíjet to dobré na dítěti a najít tak cestu k jeho rodičům a získat jejich zájem o vzdělání dítěte. Je velice důležité, aby učitelé byli řádně připraveni a schopni budovat dobré vztahy s rodiči, což vyžaduje značnou motivaci a úsilí. Často může být frustrující, když rodiče nejeví příliš zájmu o své děti, jsou vůči škole pasivní a nechtějí spolupracovat. Žádný obecně uplatnitelný recept však neexistuje. Musí se počítat s tím, že v některých rodinách se prostě komunikace nepodaří. Buďte trpěliví, fungující spolupráce s rodiči se buduje postupně, průběžným stavěním na malých úspěších.

---

²⁰ Pro budoucí kvalitní spolupráci by měli být učitelé seznámeni se základy speciální pedagogiky, sociální práce a psychologie. Nezbytnou součástí vzdělávání těchto dětí by měla být pravidelná supervize pracovníků mateřské školy.

ZÁVĚR

Vzdělávací systém v České republice stále vykazuje charakteristiky selektivnosti a silné závislosti výsledků dětí na jejich rodinném zázemí. Na tento stav asi nejvíce doplácí děti vyrůstající v sociálně znevýhodněném prostředí. Nedostatečně podnětné rodinné prostředí spolu s absencí předškolního vzdělávání v rámci mateřských škol způsobují, že tyto děti nastupují do základních škol se značnými handicapy, které výrazně ovlivňují jejich možnosti, jak prostřednictvím vzdělání zlepšit kvalitu svého života v dospělosti. Neschopnost státu pomoci zlepšit vzdělávací šance těchto dětí posiluje reprodukci nevzdělanosti a vytváří uzavřený koloběh nízké kvalifikace, nezaměstnanosti, zadluženosti a sociálních problémů. Snaha o vyrovnání šancí těchto dětí je přitom z hlediska ekonomického výhodná, jelikož investice do kvalitního předškolního vzdělání dítěte jsou výrazně menší než následná celoživotní podpora dospělého člověka žijícího v podmínkách sociálního znevýhodnění.

Vzdělávání dětí se sociálním znevýhodněním je jednou z hlavních výzev českého vzdělávacího systému. Jedním z hlavních cílů současné vzdělávací politiky by proto mělo být zajištění rovného přístupu všech dětí ke vzdělání. S tím samozřejmě souvisí zavedení nutných opatření k odstraňování nerovností plynoucích ze sociálního znevýhodnění. Domníváme se, že účinným opatřením v oblasti zvyšování úspěšnosti těchto dětí ve vzdělávání je jejich začlenění do předškolního vzdělávání.

Z našich zkušeností však vyplývá, že pro naplnění výchovných a pedagogických cílů předškolního vzdělávání je nezbytné propojit světy mateřské školy a rodiny. Rodiče i učitelé mají totiž společný cíl, a to je rozvoj dítěte. Bez intenzivní, dlouhodobé a cílené spolupráce mateřské školy s rodinou dítěte je v oblasti rozvoje těchto dětí možné dosáhnout jen omezených výsledků. Smysluplná a efektivní spolupráce začíná teprve v okamžiku, kdy získáte skutečný zájem rodiče o vzdělání svého dítěte. A právě partnerské jednání spolu s nabídkou podpůrných opatření může rodiče do procesu vzdělávání dítěte vtáhnout. Pozitivnější postoj rodičů ke vzdělání se následně projeví větší podporou dítěte a účinnější motivací k pravidelné docházce do mateřské školy.

Uvědomujeme si, že otevření mateřských škol rodičům ze sociálně znevýhodněného prostředí je složitý a náročný proces, který vyžaduje řadu zásadních změn umožňujících vytvoření vhodných podmínek pro efektivní spolupráci mezi mateřskou školou a rodiči. A právě za tímto účelem vznikla tato publikace. Pokusili jsme se představit principy, formy i překážky spolupráce s rodiči sociálně znevýhodněných dětí. Naším záměrem nebylo vynášet všeobecná doporučení a normativní závěry. Spíše jsme chtěli představit naše zkušenosti a vyzdvihnout postupy, které se nám v praxi osvědčily. Doufáme, že tato publikace se stane jedním z užitečných nástrojů, který napomůže k budování efektivní spolupráce s rodiči dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí a jejich začlenění do předškolního vzdělávání v rámci mateřských škol.

Použitá literatura:

GARDOŠOVÁ, J., DUJKOVÁ, L. a kol. Vzdělávací program Začít spolu. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-815-5.

GILLERNOVÁ, I., MERTIN, V. Psychologie pro učitelky mateřských škol. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X.

GRAHAM A. & SMITH IAIN DUNCAN. Early Intervention: Good Parents, Great Kids, Better Citizens. Centre for Social Justice and Smith Institute, 2008.

GROSS J. (ed.). Getting in Early: Primary Schools and Early Intervention. The Smith Institute and the Centre for Social Justice, 2008.

HABART, T., JANSKÁ, I. (ed.). Pojdte do školy!: nerovné šance na vzdělávání znevýhodněných dětí. Praha: Člověk v tísni (společnost), 2011. ISBN 978-80-87456-19-4. Dostupné na: https://www.varianty.cz/download/docs/75_pojd-te-do-s-koly-ne-rovne-s-ance-na-vzde-la-va-ni-znevy-hodne-ny-ch-de-ti.pdf

LECHTA, V. Základy inkluzivní pedagogiky: dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole. Vydání první. ISBN 9788073676797

PEKÁRKOVÁ, S.; VOŽECHOVÁ J. et al. Mají na to! Jak podpořit sociálně znevýhodněné děti na ZŠ? [online]. 2013, Dostupné z: <http://www.majinato.cz/index.php>.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2008. 4. aktualizované vydání. ISBN 978-80-7367-416-8.

RANGLOVÁ, K. Průvodce nízkoprahovými předškolními kluby. Nakladatel: Praha: 2013

ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9.

SIMONOVÁ, N. 2011. Vzdělanostní nerovnosti v české společnosti. Vývoj od počátku 20. století do současnosti. Praha: Sociologické nakladatelství SLON. 180 s. ISBN 978-80-7419-070-4.

ŠORMOVÁ, K. Jak čtou Romové: kvantitativní výzkum úrovně čtenářské gramotnosti romských žáků. Vydání první. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. Varia. ISBN 978-80-7308-595-7.

ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Vyd. 3., v nakl. Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 9788024615240.

ZÍKOVÁ, T., JAKOUBEK, M., JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, L., PETRA, M., STROHSOVÁ, K., ZDENĚK, S., ADÉLA, L. Bedekr sociálním znevýhodněním pro učitele mateřské školy. 2011., ISBN 978-80-261-0052-2. Dostupné na: <http://www.cerop.cz/docs/2011-bedekr-ms.pdf>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Amälthea

prosinec 2016

Realizace projektu byla podpořena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci dotačního Programu na podporu integrace romské menšiny v roce 2016.